

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI
KAR

INTERDISZCIPLINÁRIS DOKTORI ISKOLA

Európa és a magyarság a 18-20. században” Doktori Program

T É Z I S F Ü Z E T

Kovács Tamás

MEGFIGYELÉS, INTERNÁLÁS, DEPORTÁLÁS

**AZ INTERNÁLÁS ÉS A TOLONCOLÁS KÉRDÉSKÖRE A
KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL
A II. VILÁGHÁBORÚ KORÁRA**

Pécs, 2013.

témavezető:

Ormos Mária

akadémikus, professor emerita

A dolgozat fókuszában a két világháború közti internálások, illetve toloncolások, valamint a hozzájuk csatlakozó egyéb belügyi és rendőrségi eljárások, módszerek és jogi processzusok állnak. A dolgozat alapötletét az a kérdés adta, hogy vajon az 1945 utáni magyar rendőrségnek és állambiztonsági alakulatoknak és tevékenységeinek – így például az internálásnak - voltak-e hazai előzményeik, s ilyen értelemben hogyan lehet értelmezni az ellenforradalmi korban az állam ellenségének fogalmát, avagy az egyén és a hatalomnak a viszonyát. Az csakhamar nyilvánvaló lett, hogy a két világháború közti belügyminisztérium tevékenységi köre roppant széleskörű volt, s ebben a magyar állampolgárok szemmel tartása épp oly fontos volt, mint a külföldieké. Természetes ez a tevékenység háborús időkben intenzívebb volt, mint békeidőben. Fontos hangsúlyozni, hogy a dolgozat alapvetően a politikai alapon megfigyelt, internált majd deportált emberek sorsával foglalkozik. Azonban az 1944-es esztendőben, a német megszállást követően, a különböző okokból üldözött csoportok között lehettek, és voltak is átfedések. Szintén kiemelendő, hogy a korban használt fogalmak egy része magyarázatra szorul, illetve meg kellett állapítanunk, hogy bizonyos, ma jól elhatárolt, jogilag definiált fogalmak – például az internálás, illetve a toloncolás - ebben a korszakban még erősen keveredtek. Szintén kérdésként fogalmazódott meg bennem, hogy vajon az alapvető módszerek – különös tekintettel a besúgóhálózat működésére és működtetésére vonatkozóan – mennyit változtak, és egyáltalán: mióta részei a mai napig a rendőrség, illetve a titkosszolgálatok eszköztárának.

Ugyanakkor a dolgozatnak nem volt célja, hogy az olyan alaposan és jól feldolgozott témákat, mint a Magyarországra menekült lengyelek

katonai és polgári menekültek sorsa, vagy az 1944 tavaszán és nyarán, a faji alapon történt deportálások eseménysorát leírja. A disszertáció igyekezett egyrészt a szervezet- és az eseménytörténet párhuzamosan tárgyalni, másrészt olyan a korszakon átnyúló, de a rendszer működéséhez elengedhetetlenül fontos elemeket is leírni, mint például a nyilvántartások rendszere vagy a „b” egyének hálózata és annak fontossága.

A dolgozat második fejezete kifejezetten a politikai rendészet fogalmának körüljárását tűzte ki céljául, előbb utaltam a fogalmak változására, képlékenységére. Cél volt, hogy a mai fülnek kissé rosszul hangzó kifejezést – egyébként ez volt a neve a rendőrség egyik osztályának - elhelyezzük a magyar rendészettörténetben, utaljunk a fogalom tágabb értelmezésére. Ennél a pontnál kellett utalnunk arra is, hogy a II. világháború éveiben a csendőrség és adott esetben a Honvéd Vezérkar 2. osztálya is bekapcsolódtak a politikai rendészeti tevékenységbe.

A bevezetőben megfogalmazott problémákra és kérdésekre a szakirodalom csak részben adott választ. Érdeemes kiemelni, hogy már a két világháború közti időben is jelentek meg a rendőrséggel, rendészettel foglalkozó könyvek – a rendőrség/Belügyminisztérium támogatásával. Szintén tanulságos olvasmányok a korban kiadott rendőrségi tankönyvek is. A második világháború utáni historiográfiáját tanulmányozva dolgozatom tárgyának, meg kellett állapítani, hogy a kezdeti élesen Horthy rendszer ellenes, majd erősen és kifejezetten sztálinista hangú irodalom fokozatosan „megszelídül”, de a ’80-as évtizedig ezzel együtt sem képes átlépni bizonyos dogmatikus korlátokat. Ilyen volt például a kommunista

mozgalom/párt szerepének eltúlzott és feltétlen pozitív megítélése. A '80-as évtizedben már ez a dogma is enyhült, mi több, Ránki György alapvető tanulmányában már a szélsőjobboldali erőket tartotta Horthy és rendszere legfőbb ellenlábásainak az 1939-es választások fényében.

A rendszerváltás utáni szakirodalom képe színes és gazdag, ami különösen az ezredfordulótól tapasztalható, nem utolsó sorban a feléledt belső, szakmai érdeklődésnek is köszönhetően.

A memoárirodalom feldolgozása során Hetényi Imre rendőrfőkapitány 1941-es memoárjának záró mondatai írták le leginkább a szakma egyik alapszabályát: a hallgatni tudást. Sajnálatos, hogy más rendőr nem írt hasonló munkát, legalábbis a nyilvánosságnak. A háború utáni memoárirodalom jó része az politikai üldözöttek oldaláról taglalja az eseményeket, s ezekben néha keverednek fogalmak, rendfokozatok. Sajátos szegmensét képviselik az emigrációs memoároknak az egykori csendőrök által írtak. Itt is megjegyzem: „nyugatra” vitt, ment vagy disszidált rendőr nem írt visszaemlékezést.

A dolgozat elkészítése során több levéltárban végeztem kutatást. Még az iratanyag mostoha sorsa ellenére is számos, a téma szempontjából releváns, sok klisé és toposzt romboló vagy pontosító forrást tártam fel és hivatkoztam meg dolgozatomban. Természetesnek mondható, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában (illetve annak jogelődjében) és a Hadtörténelmi Levéltár és Irattárban végzett kutatások primer, korszakban keletkezett forrásokat hoznak a felszínre. Az

Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában végzett kutatások ugyanis nem csak az 1945 utáni vizsgálati, népbiztonsági, népbírói, vagy a későbbi rendőrségi megfigyelési dossziékat eredményezték. Számos esetben ugyanis a különböző anyagokhoz, kvázi bizonyítékként pontosan a korban keletkezett iratot is csatoltak, vagy éppen az állambiztonsági háttérmunkához szükséges információkat tartalmazó „A” dossziékba helyezték el ilyeneket. Ezeket a különböző helyen keletkezett forrásokat érdemes utköztetni. Külön kérdés a külföldre került iratok sorsa, amelyek esetében vélelmek és feltételezéseink inkább vannak, mintsem konkrét ismereteink.

A dolgozat következő nagy fejezete az 1919 és 1921 közti időszakra, illetve annak közvetlen következményeire fókuszál. A vesztes háború és a forradalmak korában minden fél számára fontos volt, vagy fontossá vált a rend, a közrend, illetve az államrend fenntartása. Így minden kormány igyekezett előbb-utóbb valamilyen rendfenntartó erőt megszervezni magának. Egy viszonylag új gondolat volt azonban, hogy azokat, akik úgymond fenyegették a forradalom vívmányait, rendőri felügyelet alá kell venni (1919. évi XX. néptörvény). Szintén érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy 1919 év elején még a minisztertanács is tárgyalt és adott esetben határozott konkrét internálási ügyekről, volt, hogy a Honvédelmi Minisztérium előterjesztésében.

A Tanácsköztársaság bukása utáni kaotikus helyzetben – bár éltek a különböző törvények, s a különböző kormányok is hoztak számos rendeletet –, de a politikai rendészeti, és adott esetben internálási feladatok kicsúsztak a polgári szerv, vagyis a rendőrség kezéből, s

valamilyen katonai vagy félkatonai alakulatéba kerültek át. Ennek oka, hogy az tudott bármiféle hatalmat gyakorolni, akinek fegyvere volt. Ezekben az esetekben azonban elfogulatlanságról és adott esetben a jogszabályok betartásáról nehéz beszélni. Itt érdemes megjegyezni azt is, hogy a megszálló erőknek is érdekében állt a közrend helyreállítása, így például a román erők támogatták a csendőrség újbóli megszervezését és/vagy aktivizálását.

Horthy, miután szakított a szegedi kormánnyal, maga is úgy ítélte meg, hogy a rend helyreállítása – és ennek keretében a bűnösök megbüntetése – katonai feladat. Vagyis a Nemzeti Hadsereg és a tisztí különítményesek teljesen jogosan járna el, lépnek fel ilyen ügyekben. Azonban a konszolidáció megkövetelte, hogy polgári szervek tartsák fenn a rendet, s polgári személyek ellen polgári szerv, vagyis a rendőrség nyomozzon. Így a Honvédelmi Minisztérium és a Belügyi tárca között 1920-21-ben valóságos harc folyt. Az, hogy ebben a belügyi vezetés győzött, több tényezőnek tudható be. A nemzetközi nyomás és Bethlen István befolyásának növekedése mellett az ún. Club kávéházi incidensek (és azok messze nyúló számai) okozta sokk és felháborodás emelhető ki, amelyek végül a belügyi vezetés „győzelmét” hozták el.

Szintén a '20-as évek elejéhez köthető az első internálótábor működése is (előbb Csóton, majd Zalaegerszegen). Fontos hangsúlyozni, hogy csak egy internálótábor, ellenben számos katonai leszerelő és szűrőtábor volt! Bár hivatalosan ebbe a táborba „csak” a politikailag megbízhatatlan, veszélyes stb. embereket lehetett volna vinni, a tábor működése mást mutatott, különösen működésének utolsó időszakában. Bizonyos kisebb súlyú vagy gazdasági jellegű

bűncselekmények megtorlásaként is ide zárták el az elkövetőket. Fontos hangsúlyozni: az internálás nem „örök időkre” szólt, azt időről időre felül kellett vizsgálni. E mellett ellenőrizték nem csak a foglyokat, hanem az őrszemélyzetet is, nehogy – túlzottan – korrumpálódjanak. A tábor bezárását végül nem más, mint az állandó kormányt érő támadások eszközölték ki. Ennek hátterében kibontakozó jogi viták (van-e joga internálnia a kormánynak vagy a Belügyminisztériumnak) is álltak, valamint az az el nem döntött kérdés, hogy az internálás egyfajta büntetés vagy egy preventív rendőrségi módszer. A jogi viták, valamint az un. népbiztos per azonban elindították a magyar törvényhozást az állam védelmét biztosító törvény kidolgozásának útján, amely végül az 1921. évi III. tc.-ben öltött testet. Későbbiekben a magyar állam több alkalommal és több jogszabályban is igyekezte biztosítani a maga számára a jogi védelmet. Érdemes megjegyezni, hogy ezekben a törvényekben a különböző szankciók egyre súlyosabbakká váltak az idő előre haladtával.

Azonban a zalaegerszegi internálótábor bezárása nem jelentette a belügyi tárca jelentőségének csökkenését a belső rend biztosításában. Mi több, látni kell, hogy a tárca egyik fő profilja éppen hogy ez volt a Horthy korszak egészében. Ennek az átlagpolgár számára is legjobban érzékelhető megjelenése a rendőrség volt, amely ekkorra állami fenntartású lett, amit sokáig nevében is demonstrált. A Magyarországon akkor már több mint fél évszázados múltra visszatekintő testület organikusan fejlődött, épp úgy, mint a jogszabályi környezete, vagy éppen feladatrendszere. Szintén fontos volt, hogy a korábbi önkormányzati alapon szerveződő rendőrségeket államosították, vagyis egységes struktúra

jött létre. Másrészt, hogy 1921-22-re egyértelművé vált, hogy a belső rend fenntartásában a rendőrségre számít a kormány, s nemkülönben az időközben kormányzóvá választott Horthy Miklós is. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy kezdetektől működött politikai rendészeti osztály a rendőrség keretén belül, még ha annak pontos neve, vagy a hierarchiában elfoglalt helye változott is. 1932-től országos hatáskörű lett az egység, amelynek vezetői – dr. Hetényi Imre és dr. Sombor-Schweinitzer József – meglehetősen emblemikus figurái voltak az egységnek, s akiket a rendőri szervezeten belül is jól ismertek, elismertek. Mindketten tisztában voltak azzal, hogy a '30-as évek derekától sokkal inkább a szélsőjobb, s nem a szélsőbal jelenti az igazi veszélyt a fennálló rezsimre. Nyomozásaik fő csapásiránya is ebbe az irányba mutatott, s nem véletlenül támadta őket 1939 után az Országgyűlésben számos szélsőjobboldali képviselő. A rendőrségen belüli ellentétek és áthelyezések ellenére Hetényi nyugdíjaztatása után helyettese Sombor-Schweinitzer József vitte az ügyeket, akinek Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterhez is bejárása volt. Egyik ellenlábasa Hain Péter, a kommunista ügyek egyik elismert nyomozója volt. Hain – amellett, hogy német kém volt – szimpatizált a szélsőjobboddallal is. Így nem nevezhető véletlennek, hogy az 1944. március 19-ei német megszállást követően a tavaszi-kora nyári, majd a nyilas puccsot követően ő vezette az Állambiztonsági Rendészetet. Ez a papíron a politikai nyomozásokat végző csúcsszerv végül messze nem lett a politikai nyomozások csúcsszerve, sokkal inkább Hain játékszere, hogy legyen mivel kiszorgálni az őt magasra emelő német és magyar urait.

A dolgozat részletesen kifejti, hogy a Belügyminisztérium a rendészeti feladatainak jelentékeny részét a Közbiztonsági osztályon keresztül látta el, amely közvetlenül a miniszterhez tartozott. Ezzel a privilégiummal csak az Elnöki osztály bírt még. Leírja alosztályainak feladatait, nem egy esetben nevesítve az ott dolgozó személyi állományt. Mindez azért lehet érdekes, mert a szervezeti egységeknél dolgozók létszáma az elvégzendő munkához és az eredményekhez mérten kifejezetten alacsony volt. Külön kiemeli a dolgozat, hogy az egyes egyesületek megfigyelését és nyilván tartását mennyire fontosnak ítélte meg a belügyi vezetés. De hasonlóan elemzi például a „ref”-ekben, vagy a rádiólehallgatásokban játszott szerepét az egyes alosztályoknak.

A II. világháború alatt már a Közbiztonsági osztályhoz tartozó Külföldiek Ellenőrző Központi Hatóság szervezettörténetének elemzése mellett a dolgozat értékeli a Hatóság munkáját, így például a '30-as évek közepén tartott razziákat, s hogy már ekkor külön számon tartották az ellenőrzött zsidókat. Külön kitér és részletesen értékeli a Hatóság vidéki kirendeltségeinek munkáját és tevékenységét. Ezek ugyanis nem „csak” idegenrendészeti kérdésekkel foglalkoztak, hanem vélelmezhetően a magyar hírszerzés számára is dolgoztak, illetve maguk is a hírszerző hálózat részei voltak. Találunk utalást a honvédséggel való együttműködésre is. A fejezet zárásaként a Hatóság szerepét vizsgálja az 1941-es, Kamenyec-Podolszkba történt deportálásokkal kapcsolatban. Vitán felül áll, hogy a felelősség terhelte az ott dolgozókat a deportálások miatt, de ez nem kizárólagos, hiszen más prominens magyar szervek is támogatták az „idegen zsidóktól” való rövid úton történő megszabadulást. Más kérdés, hogy ilyen német kérés nem volt 1941

nyarán, sőt: egyenesen gondot okozott ez az illetékes német rendészeti és biztonsági szerveknek. Nem kerülhető meg a Hatóság felelőssége a későbbi, de még 1944. március 19-e előtt történt deportálásokért, illetve deportálási kísérletekért – volt olyan, hogy Körösmezőn volt már a vonat, amikor sikerült leállítani a Hatóság ezen akcióját. Súlyos kérdés, hogy 1942-ben a KEOKH hivatalnoka egy látogatása alkalmával, miután szemtanúja lesz a helyi zsidó lakosság kivégzésének, miért tesz a helyben működő Einsatzgruppe egyik prominens tisztjének felajánlást újabb zsidó transzportra. Ugyanakkor az is tény, hogy a Hatóság politikája később megenyhült, de ennek magyarázata még nem teljesen tisztázott.

A dolgozatban külön fejezet foglalkozik az operatív munkával, annak alapjaival és a nyilvántartó rendszerekkel. Az, hogy besúgóhálózat volt a korban is, talán nem tekinthető újdonságnak, hiszen az információt be kellett szerezni bármi áron. Azonban az, hogy sikerült beazonosítani egy igazi, rendőrségi besúgót és életéről dokumentumokat találni már több érdekes, s 1945 után is mutató eredmény. Opris Oszkár már a '20-as évek elejétől hivatásos rendőrségi informátor, majd 1945-ben Péter Gábor szolgálatába lépett. Később internálták, s az ekkor készült jegyzőkönyvek alapján lehet életpályáját – igen erős forráskritikával – rekonstruálni valamelyest. Sajnos más, hasonló forrás(ok) nem került(ek) elő, így nincs mivel összehasonlítani ezeket. Ugyanakkor Opris léte és élete a bizonyíték arra, hogy nem pusztán megzsarolt emberek lehettek rendőrségi informátorok, hanem kiválasztott, anyagiakkal jól ellátott, némi műveltséggel és stílussal rendelkezők is, még pedig több évtizeden keresztül.

Szorosan összefüggött a „B” egyének hálózatával az a kérdés, hogy az onnan bejött információkat, illetve a más forrásokból érkezetteket ütköztetni, egyesíteni kellett. Különösen igaz volt ez a személyekre vonatkozó nyilvántartásokra. Így a minisztériumon belüli iktatási rend, illetve a nyilvántartó rendszerek működésének ismerete elengedhetetlenül fontos. Ugyanakkor látnunk kell, hogy az információkkal való gazdálkodás már akkor is bevett volt, hiszen magán a rendőrségen belül is többféle nyilvántartás volt. A legnagyobb, az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatalé volt, de a politikai rendészeti és az államrendészeti osztály is vezetett magának egy külön nyilvántartást. E mellett a csendőrségnek és még a külügyminisztériumnak is volt ilyen jellegű adatbázisa. Ezek között nyilván voltak átfedések, de az információk át/kiadása sem mehetett zökkenőmentesen. Ezért központi döntés született egy központi nyilvántartás bevezetésére („Zöld könyv”; „ÁZS”), s ami valóban az egységesítés felé mutatott: egységes betűkód-rendszer használatára. Az ellenségkép bővülését és a hatóságok szemében való differenciálódását mutatja, hogy az első verzióhoz képest a kategóriák száma a '30-as évek eleji 9-ről a háború kitörésének korára 16-ra emelkedett. S akkor még nem is említettük, hogy adott személy akár több kategóriába is érintett lehetett. Nem vitás, hogy egy ilyen adatbázis léte nagyban megkönnyítette az állambiztonsági munkát.

A dolgozat következő fejezete, az Internálások, internáló táborok és kisegítő toloncházak sorra veszi a jogi háttér bemutatása után, hogy a II. világháború alatt hol és mennyi ideig működött internáló tábor. A források ugyan sporadikusak, de többé-kevésbé így is modellezhető a táborok története. Nyilván, a nagyobb, fontosabb

táborokról több forrásunk van. Ezek közül is kiemelném a nagykanizsai tábort leíró rendőrségi szemle jelentéseket, amelyeket a mellékletek között szöveg híven közöl a dolgozat. E mellett ismét tapasztalnunk kellett, hogy a forrásokban a korabeli rendőrségi és közigazgatási vezetők is számos esetben keverik az internálás /rendőrhatalom felügyelet, és a toloncolás fogalmát. Bár forrásaink hiányosak, de az a megmaradtak ismeretében is bátran kijelenthető, hogy akár az internálásokat, akár a toloncolásokat vesszük számba, azok a II. világháború éveit alatti a mindennapok részei voltak. Megkockáztathatjuk azt a kijelentést is, hogy éves szinten is ezres, ha nem tízezres nagyságrendben érintett embereket. S azt is látni kell, hogy az eljáró magyar szervek szenttelenül, de gyakran, főleg zsidók esetén kifejezetten rosszindulatúan jártak el. Szemben az 1919-es esztendővel, ekkor minisztertanácsi ülésen nemhogy egyéni internálási (toloncolási) ügyekről nem esik szó, de még elvi kérdésekről sem. A Teleki Pál miniszterelnök által kiadott rendeletek egyértelműek, mint ahogy az is, hogy végrehajtásukért a Belügyminisztérium a felelős. Az internálásokkal kapcsolatosan számos vita volt a közélet különböző szintjein, nem egyszer a sajtóban. Ugyanakkor a Dohány utcai merényletet követő internálások és eljárások miatt egyenesen a törvényhozásban támadták a kormányt. Azonban ezen vitáknak de facto jogkövetkezménye nem volt, esetleg egyedi .

A német megszállást követően a internálások iránya változik, így például a korábban internált szélsőjobboldali személyeket Baky László államtitkár utasítására ki kell engedni. Ezzel párhuzamosan pedig települési és járási szinten fel kell mérnie egy arra kijelölt bizottságnak az állambiztonsági szempontból megbízhatatlan

elemeket. Ezt a munkát lelkesen hajtották végre 1944 tavaszán ezen bizottságok, illetve tagjaik. Aki a listára felkerült, annak sorsa nem lehetett kérdéses innentől kezdve: internálás, deportálás.

A dolgozat röviden leírja a Magyarországot megszálló német erők közül a rendészeti és biztonsági szervek felépítését, elhelyezkedését. Nem kétséges, hogy 1944. március 19-e után az ő jóváhagyásuk nélkül semmi nem történhetett, s azt is tudjuk, hogy kéréseiket utasításként kellett értelmezni. Ennek fényében különösen érthető, hogy hogyan és kiket vettek őrizetbe a németek (!) már március 19-20-án! A politikai ellenzék, a németellenes erők és a rendőrség szélsőjobboldal ellen dolgozó tagjai voltak az első célpontok, hogy a megszállás és az átállás zökkenőmentes legyen. Az ő sorsuk sem lehetett kétséges: deportálták őket is, bár esetükben a munkával való megölés nem az elsődleges cél volt.

Külön kategóriát képviseltek azok, akiket nem a németek, hanem a magyar szervek tartóztattak le preventív jelleggel. Közülük is egy speciális csoport volt azon újságíróké, akiket a Csepel szigeten lévő Horthyligeti táborba vittek. Bár nem hagyták el az ország területét, de így is súlyos megpróbáltatásokat kellett kiállniuk.

Azonban a vidéken internáltak sorsa nem lehetett már kérdéses a kora nyáron: a deportálás az SS valamelyik koncentrációs táborába.

A dolgozat utolsó előtti fejezete két dologra fókuszál. Egyik, hogy az egykor vezető, vagy legalábbis kiemelt helyen dolgozó és a megszálló németek által letartóztatott, vagy éppen preferált rendőrökkel mi történt a háború után. Azoknak, akik a németekkel szorosban együttműködtek, nem lehetett kérdés a sorsuk. A

népbíróság valamennyiüket halálra ítélte, s ki is végezték őket. Akik német fogságból jöttek haza, azok közül többen ugyan visszatértek szakmájukhoz, de 1948-ra valamennyien gyanússá váltak. Így eltávolították őket a rendőrség soraiból, sőt volt olyan, aki ellen újabb eljárást indítottak háború alatti dolgai miatt. Akik nyugaton maradtak, jórészt amerikai szolgálatba álltak. Sombor-Schweinitzer hányattatott sorsán kívül a többieké nem ismert, de vélelmezhető, hogy CIC szolgálatukért nem maradt hálátlan az Egyesült Államok. Nyilván nem a véletlen műve, hogy az 1944 márciusában letartóztatott és aztán 1945 májusában USA szolgálatba állt rendőrök közül a magyar kormány egyet sem kért ki háborús vagy népellenes bűnök miatt. Sőt, később sem emeltek közülük azok ellen vádat, akik nem tértek haza.

A másik, kissé provokatív felvetés arra utal, hogy 1945 után lényegében folytatódhattak, majd a Rákosi érában folytatódtak is az internálások. Ennek lett a szimbóluma az a kistarcsai internáló tábor, amelyet még a II. világháború idején hoztak létre.

A dolgozatot egy rövid, a tanulságokra koncentráló fejezet zárja. Ennek egyik eleme, hogy Magyarország 1945 előtti történetében az internálás intézménye jellemzően a háborús viszonyokhoz, viszonyokkal összefüggésben került bevezetésre. Kezdetben, még 1919 januárjában ugyan még a minisztertanács is dönt, véleményez internálási ügyeket, de csakhamar ez a jogkör egy személyben a belügyminiszterhez, illetve Belügyminisztériumba kerül át, már 1919-ben. S mikor 1939-ben újból bevezetik az internálást, akkor már ez nem is kérdés. A második lényegi megállapítás, hogy az internálás funkcióját – különösen az idő előre haladtával – egyre

nehezebben lehetett körülírni. Komoly jogi vita bontakozott ki, annak preventív és/vagy büntető jellegéről. 1939 után már inkább utóbbi érvényesüléséről beszélhetünk. Ebben az időszakban, vagyis 1939 után pedig azt is látni kell, hogy az internálás és a toloncolás fogalmi erősen keveredtek, bizonyos esetekben egymás komplementerei, esetleg szinonimái lettek. A német megszállás után immár a német „kéresek” nem csak figyelembe kellett venni, hanem egyenesen a berendezkedő német rendészeti és biztonsági szervek maguk is kezdeményeztek és hajtottak végre ilyen jellegű akciókat.

Tényként kell rögzíteni azt is, hogy amióta létezik valamilyen formában a mai szóhasználattal élve belső elhárítás, azóta vannak – finoman fogalmazva – a hatalommal erőteljesen kooperáló, korabeli szóhasználattal élve „bizalmi” emberek, akik valamilyen megfontolásból rendszeresen jelentettek. Ezeket a rendőrség nem csak napi szinten használta, hanem számos nyilvántartó rendszerének kialakításához és frissen tartásához is felhasználták.

S végül tényként kell rögzítenünk, hogy a rendőrségi, és adott esetben a besúgó szaktelelem nem vészett el a II. világháború után, sőt, többeket egészen hosszan alkalmaztak.

A szerző 10 legfontosabb publikációja a témában:

1. Contributions to the History of the Hungarian-German Waffenbruderschaft (Weapon-Friendship), *The Journal of Slavic Military Studies*, 26(2013)/2:242-258.

2. Kovács Tamás: Adalékok a magyarországi szovjet érdekeltségek és kémek megfigyeléséhez, in Csóka Ferenc [főszerk.]: *Szakszolgálat Magyarországon avagy tanulmányok a hírszerzés és a titkos adatgyűjtés világából*, 1785-2011. Budapest, 2012, 189-198.

3. Kovács Tamás: Az internálás mint rendészeti válasz az állambiztonsági és államrendészeti kihívásokra 1919-1945 között, in Gaál Gyula - Hautzinger Zoltán [szerk.]: *Pécs Határőr Tudományos Közlemények XIII*, Pécs, 2012, 431-443.

4. Kovács Tamás: Átmentett vagy megmentett légió? A magyar állambiztonság metamorfózisához, 1989-1990, in Reisz T. Csaba [főszerk.]: *Levéltári Közlemények*, 82 (2011)/1:61-77.

5. Kovács Tamás: Baráti ellenséges vagy ellenséges baráti? Adalékok a "fehérek" és a Magyar Királyság viszonyához, *Levéltári Szemle*, 61(2011)/4:5-11.

6. Kovács Tamás: Egy szervezet - egy feladat? A Külföldiek Ellenőrző Központi Hatóság létrejötte és működése, 1930-1945, in Valcsicsák Imre [szerk.]: *Rendvédelmi Füzetek*, Budapest, 2010, 4. kötet, 84-101.

7. Kovács Tamás: A Belügyminisztérium rendészeti és karhatalmi feladatai 1920 és 1944 között, in Gaál Gyula - Hautzinger Zoltán [szerk.]: *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények X*, Pécs, 2009, 151-162.

8. Kovács Tamás: Az ellenforradalmi rendszer politikai rendészetének genezise, 1919-1921, *Múltunk*, 20(2009)/2:64-92.

9. Kovács Tamás: *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2009, 160 o.

10. A világháború éveiben (1940 – 1945), in Bösze Sándor [szerk.]: *Újrakezdések. Zsidósors Somogy megyében a XVIII. századtól napjainkig*, Kaposvár, 2005, 147-170.